

Frits Clausen og »førerkuppet« i DNSAP 1933

– magtskiftets problematik i et autoritært
førerparti

af JOHN T. LAURIDSEN

I 1933 overtog læge Frits Clausen fra Bovrup førerrollen i den jyske/sønderjyske afdeling af det danske nazistparti efter ritmester Cay Lembcke. Magtskiftet blev indledt på et møde i Aabenraa den 23. juli 1933 under kupagtige former. Hvad skete der egentlig og hvem lagde begivenhederne til rette? Forskningschef, dr.phil. John T. Lauridsen, Det kongelige Bibliotek, analyserer her de få kilder til magtskiftet i DNSAP. Det søges påvist, at Frits Clausen i sine beretninger om begivenhederne har sløret et bevidst kup – et sådant var nemlig svært at forene med nazi-bevægelsens førerideologi.

Intriger, eksklusioner og udmeldelser hører til dagens orden blandt de politiske yderfløjes småpartier i det moderne demokratiske system. De talrige små højrepartier i mellemkrigstiden danner ingen undtagelse.¹ Det var med til at sikre – ganske vist som regel kortlivede – nye partidannelsers blomstring, hvor der var meget langt til nogen som helst indflydelse. I de allerfleste tilfælde opdagede en bare lidt bredere offentlighed ikke engang, at der udspillede sig politiske dramaer, som var det verdensimperier, det drejede sig om. I dag har historiens støv lagt sig over de fleste af disse opgør, og de fortjener næppe heller andet. Der er dog en enkelt undtagelse fra reglen. Et opgør eller kup som fik mere vidtrækkende konsekvenser og bibragte den yderste danske højrefløj i mellemkrigstiden sit eneste bud på en rigtig fører – Frits Clausen – og et parti med en vis deltagelse – DNSAP. Set i historiens bakspejl naturligvis. Da kuppet fandt sted i en begrænset kreds med blot nogle få hundrede mennesker som forum og en brøkdal heraf som involverede, var der ingen der kunne ane – heller ikke blandt deltagerne – at der blev skrevet et lille stykke politisk Danmarkshistorie.

Dette kup er blevet skildret udførligere en gang tidligere af Søren

Eigaard på grundlag af næsten alt det tilgængelige trykte materiale.² Når en fornyet analyse fremlægges, skyldes det dels, at der foreligger og har kunnet anvendes et supplerende kildemateriale,³ dels – og måske vigtigere – at der anlægges en anden analysestrategi og synsvinkel på hele materialet. Søren Eigaard konstaterer korrekt, at de nærmere omstændigheder omkring kuppet for en stor del henligger i mørke, men når han fortsætter: »Det skyldes, at begge de implicerede parter enten undlod nogensinde at give en fyldestgørende forklaring overfor offentligheden eller gav en så tendentiøs beskrivelse af begivenhederne, at der er grund til at betvivle udsagnetes vederhæftighed«,⁴ må det indføres, at det da er de almindelige betingelser ved undersøgelser af politiske magtkampe. Hvornår har man set et aktivt virkende politisk parti give »en fyldestgørende forklaring overfor offentligheden« efter et kupagtigt magtskifte eller efter en intern magtkamp? Her kan opmærksomheden henledes på det seneste formandsopgør i Socialdemokratiet. Vi skal ikke forvente nogen fyldestgørende forklaring fra nogen af de implicerede, hverken vindere eller tabere. De vil begge overleve i politik. Sådan var det også for kombattanterne i DNSAP.

Heller ikke overfor eftertiden har nogen af de involverede givet »en fyldestgørende forklaring«. Cay Lembcke tog det på skrift kun rigtigt op ved en enkelt lejlighed, selv om han bekæmpede forræderne til det sidste, mens Frits Clausen i sin fængselscelle i sine sidste leveår gav versioner, som delvis var præget af de ændrede vilkår: et behov for både forsvar og for at beskytte sit eftermæle. Men fyldestgørende? Næppe. Nazisternes egen partihistorieskrivning, så spinkel den er, gik naturligvis i en stor bue uden om dette delikate emne. Da partiets »mærkedage« i juni 1941 blev opregnet, var 23. juli 1933 ikke blandt disse.⁵

Derfor er det en anden analysestrategi, der må til. Eigaard har ret i, at der af de implicerede omkring DNSAP blev givet »en så tendentiøs beskrivelse af begivenhederne, at der er grund til at betvivle udsagnetes vederhæftighed«. Men det er måske også et mindre interessant spørgsmål at stille, for hvornår kan vi ved analyse af løsrevne politiske udsagn bruge dem til at fortælle, hvordan det hele i en given sag eller omkring et hændelsesforløb er gået til? Det er vist meget sjældent. Her søges det at nå et skridt videre, at forklare det mere interessante, hvorfor beskrivelserne var tendentiøse på netop den måde, de var. De gives en kontekst. Det turde være oplagt med en

Ritmester Cay Lembcke, i midten med monokel, under en faneindvielse ved et partimøde i København i februar 1934. Til venstre banneret med Hugin og Munin. Foto i Det kongelige Bibliotek.

sådan tendensanalyse ud fra en rammeforståelse af dette særlige politiske miljøes spilleregler. Her igennem opnåes der på en anden måde indsigt i det politiske hændelsesforløb, og vi kommer måske alligevel nærmere, hvad der foregik bag kulisserne dengang i 1933, selv om en del må have hypotesens karakter.

Forhistorien

Ritmester Cay Lembcke havde 12. november 1930 fået dannet et dansk nazistparti ved direkte at efterligne det tyske anført af Hitler. Partistiftelsen var en partikopiering, hvor endog det tyske program blev overtaget med ubehjælpssomme modifikationer. Den lille kreds omkring Lembcke forberedte sig nu på også at efterligne det tyske partis parlamentariske succes. Den udeblev imidlertid. Ved folketingsvalget i november 1932 kunne DNSAP end ikke samle de fornødne 10.000 underskrifter, der skulle til for at stille op. Det var kun i kraft af de særlige regler, der gjaldt siden genforeningen i Sønderjyl-

land, at partiet kunne stille op. De 10.000 underskrifter blev nemlig ikke krævet. Her fik partiet 756 stemmer eller ca. 1%, hvilket med god grund blev tilskrevet den lokale kandidat, læge Frits Clausens fortjeneste. Han fik alene 576 personlige stemmer. I Københavns østre og vestre storkreds, i Københavns, Sorø og Præstø amter opstillede en række nazistiske løsgængere, der tilsammen fik 269 stemmer.⁶ Det var en total fiasko. Blandt disse – ydmygede – løsgængere var Einar Jørgensen (74 stemmer), Curt Carlis Hansen (20 stemmer) og William Colding (28 stemmer). To af dem skulle komme til at spille en rolle omkring og efter kuppet.

Dette valgnederlag gav anledning til uro i partiet, en uro som blev til frustration ved at følge udviklingen i Tyskland. Den unge Wilfred Petersen, leder af Nationalsocialistisk Ungdom i København, trådte med nogle tilhængere ud af partiet. Den 30. januar 1933 blev Hitler rigskansler og NSDAP det mægtigste parti i Tyskland.

Cay Lembcke portrætteret i Svikmøllen 1927 af Chr. Hoff. Monoklen var kun én blandt mange grunde til, at få tog ritmesteren højtideligt.

Det førte til kritik internt i DNSAP. Kritikken kom naturligvis til at ramme partiføreren. Lembcke fik skytset rettet mod sig fra flere sider. En hel del af kritikken var ikke videre politisk, f.eks. blev han bebrejdet, at han gik med monokel, og at han forløb sig under sine taler. De kunne indeholde grovheder, som tilsyneladende var for meget for selv i øvrigt skurvede hoveder. Reelt var der tale om utilfredshed med hans lederskab og ikke mindst de manglende politiske resultater.

Den slags utilfredshed møder man i alle partier, der har fiasko eller det går ned ad bakke for, men når det gjaldt et nazistisk parti, der forfægtede den ubetingede førerautoritet var det en særligt besværlig sag. Hvordan gøre op med føreren uden at sætte de grundlæggende idealer over styr? Troværdigheden overfor tilhængerne blev bragt i fare, hvis ikke førerskabets idé blev respekteret. Det var i virkeligheden en meget prækær sag. Det tyske forbillede dokumenterede, hvor langt man kunne nå med den rette fører, der opnåede medlemmernes og folkets fulde tillid. Hitler var blevet adlydt, og det havde givet resultater. Det var til at forstå for selv de mest indskrænkede blandt tilhængerne. Skulle DNSAP gøre sig noget håb om at komme videre på et nazistisk grundlag i forbilledets ånd, så kunne Lembcke ikke bare væltes eller afsættes, som det skete i »systempartierne«. DNSAP var noget særligt i kraft af sin fører og den rolle, man tillagde ham. Alle medlemmer aflagde et højtideligt, personligt troskabsløfte til ham. Der var spilleregler, som det ikke var muligt at se bort fra i dette politiske miljø.

Det var det problem, kupmagerne i DNSAP stod med i 1933. Det krævede en særlig forberedelse af og argumentation for det anslag mod Lembcke, som var under opsejling. Det skulle se ud, som om de nazistiske idealer var blevet fulgt. Omvendt måtte kupmagerne forvente, at den kuppede netop ville slå på bruddet med de fælles idealer, når han skulle fremstille sin sag i det fælles politiske miljø. Det er med de briller på, både begrundelserne for førerkuppet og de efterfølgende politiske udtalelser og rivninger, skal læses. Der var nogle bestemte roller, der skulle spilles og udsagn, der skulle tages i brug. Ganske som ved overenskomstforhandlingerne på det danske arbejdsmarked. Der var specifikke forudsigelige interesser, fælles normer og spilleregler, som det faktiske begivenhedsforløb måtte underordnes i en fremstilling overfor tilhængere, sympatisører og den brede offentlighed.

Selve forberedelsen af kuppet »henligger stort set i mørke«, hvis det skal forstås sådan, at vi skal kunne referere, hvem der mødte hvem hvornår og aftalte hvad. Politiet fandt det ikke værd at aflytte DNSAP's ledere på dette tidspunkt. Hændelsesforløbet kendtes længe kun gennem kupmagernes og Lembckes samtidige offentlige fremstillinger. Fyldigere intern baggrundsdokumentation savnedes, og gør det stadig. Der er heller ingen iagttagende trediepart til at give os et nærgående blik over skuldrene på aktørerne. Det er der sjældent.⁷

De vigtigste samtidige kilder er bragt nedenfor som tillæg, sammen med Frits Clausens senere fremstillinger af magtskiftet (tillæg 1-4, side 208-210). Hvor langt vi på dette grundlag kan komme med hensyn til at fastslå, hvad der egentligt foregik, da Frits Clausen overtog førerrollen, kan læseren på den måde selv være med til at tage stilling til.

Kuppet

Den 23. juli 1933 var der indkaldt til distriktsledermøde i Aabenraa. Hvem, der havde indkaldt til mødet, hersker der ikke fuld klarhed om. National-Socialisten skrev i november 1933, at Lembcke havde indkaldt til mødet, mens denne selv i maj 1934 angav, at det var sket på foranledning af Frits Clausen. Ifølge Lembcke var begrundelsen, at Frits Clausen ønskede sig afløst som sønderjysk distriktsleder, fordi »hans Nerver ikke kunde holde til al den Splittelse, der var her i København«. Henvisningen til Frits Clausens nerver var rimeligvis en spydighed, der skulle svække tilliden til hans føreregenskaber. Frits Clausen fremstillede det i juli 1934 sådan, at Lembcke havde beordret mødet indkaldt. I 1946-47 medgav Frits Clausen, at han selv havde indkaldt de sønderjyske tillidsmænd, men at det var sket efter Lembckes anmodning.

Set i sammenhæng med, hvad der var mødets ydre anledning, at Frits Clausen øjensynligt ønskede sig løst fra posten som leder af distrikt Sydjylland, – herom er der ikke uenighed fra hverken Lembcke eller ham selv –, så kunne denne fratræden være foregået alene ved, at Lembcke bevilgede ham den ønskede afsked. Lembcke havde ikke nogen indlysende grund til at lade Frits Clausen stille sig op for alle distriktsførerne. Når det alligevel skete, fortæller Lembcke maj 1934, var det fordi »Dr. Clausen holdt paa, at han da i det mindste maatte have Lov til at forklare sine Afdelingsførere hvilken Tvivl, der nagede hans Hjerte«.

Frits Clausen taler ved et nazistisk møde i Bovrup 3. sept. 1933. Foto i Bovrup-Varnæs Sognearkiv.

Det kunne forholde sig sådan, at Frits Clausen fik Lembckes tilladelse til at indkalde til mødet, men ikke blev »beordret« til det. Frits Clausen kunne senere have fordel af, at det fremstod som en ordre og ikke en tilladelse, nemlig hvis han havde et andet motiv end det angivne til mødets afholdelse. Det var ham og kun ham, der kunne have et sådant andet motiv. Hvad kunne dette andet motiv da være? At Lembcke blev lokket til mødet under et falsk påskud, nemlig den alvorlige sag, at Frits Clausen angiveligt ville gå af. Dette måtte få Lembcke til at møde frem, når Clausen ønskede det.

Med lokkemaden lagt heldigt ud, løb Lembcke ind i den overraskelse, at der var andre end de sønderjyske ledere til stede på mødet. Lembcke satte navn på dem i maj 1934: kaptajn Max Arildskov, leder af det nordjyske distrikt og D. A. Hansen, Ulkebøl. Det vakte ikke Lembckes mistanke ifølge hans eget udsagn i maj 1934. »Vi var jo mellem Kammerater og havde intet at skjule«. Han havde ikke indkaldt dem, og hvorfor skulle han det? Igen savnes der et indlysende

motiv. Derimod hævdede Frits Clausen stædigt fra 1934 til 1947, at Lembcke telegrafisk havde indkaldt Max Arildskov til mødet. Nogen forklaring på, hvorfor Lembcke skulle have gjort det, giver han ikke før i 1947. Det skulle »vist« have været meningen at lægge Sønderjylland ind under Arildskov. Det er svært at tage den forklaring for gode varer set i forhold til de videre begivenheder.

Detaljerne i det følgende forløb af mødet er også usikkert. Derimod er der enighed om resultatet: Lembcke løste det sønderjyske distrikt fra dets troskabsed til ham, og stillede det frit. I maj 1934 nævner Lembcke selv kun det sydjyske distrikt. Det gør Frits Clausen også, mens National-Socialisten i november 1933 tog munden for fuld og skrev om »hele Jylland«.

Hvorfor havde føreren på mødet indvilget i at afgive magten over dele af partiet? Det må være det andet kardinalpunkt at få afklaret efter spørgsmålet om, hvorfor han overhovedet kom til mødet. National-Socialisten angav i juli 1933 grunden som vanskeligheder opstået som følge af spaltningen af partiafdelinger på Sjælland. I november samme år skærpede bladet det til, at partiets førere over hele Jylland ønskede at blive fritaget for Lembckes førerskab og havde krævet at blive løst fra deres løfte til Lembcke. Lembckes egen forklaring i maj 1934 er i sin substans en bekræftelse af dette: Der var en stærkt negativ stemning overfor ham fra mødets start og flere rejste sig og rettede personlige angreb på ham. Bl.a. Max Arildskov, som han selv skulle have indkaldt. Under dette pres gik han på forslag fra Frits Clausen ind på at stille det sydjyske distrikt frit, indtil der var faldet ro over afdelingen i København. Han så foreløbig ikke anden udvej end at gå ind på forslaget.

Det var helt bestemt ikke et klogt træk af ham, hvad Lembcke selv indså umiddelbart efter mødet. Derfor skrev han angiveligt hastigt en partibefaling, dateret endnu samme dag, der skulle mindske skaderne, og sætte skel mellem de fritstillede og DNSAP:

»Efter Partiets Bestemmelse og paa egen Opfordring gives der herved Dr. Fritz Clausen tilladelse til med de Medlemmer af Sydjysk Distrikt, der maatte ønske at følge ham, at udtræde af D.N.S.A.P. og danne en selvstændig N.S. Gruppe i Sønderjylland. Tilsvarende Tilladelser gives Købmand Jørgensen, Gimlinge og Kaptajn Arildskov, Randers, for deres Distrikters og deres Medlemmers Vedkommende. De 3 Førere betragtes som udtraadt af D.N.S.A.P. fra D.D. De Medlemmer, der maatte ønske

at følge dem, maa tilkendegive Partiet dette ved at tilbagesende deres Medlemskort. D.N.S.A.P. gaar videre som hidtil under min Ledelse.

Lembcke«. ⁸

Partibefalingen blev sendt til National-Socialisten, hvori den imidlertid ikke blev optaget, da bladet nu som følge af udviklingen på mødet den 23. juli i Frits Clausens navn blev redigeret af Frits Clausens støtte Axel Lyngby Petersen. Lembcke modtog den retur fra redaktøren med følgende bemærkning: »Jeg har forevist Dr. Clausen ovenstaaende, men han ønskede ikke den kom i Bladet«. ⁹ Der var blevet sat skel, men det satte Lembcke og ikke Frits Clausen uden for partiet.

Kupmagerne havde nemlig samtidig ikke ligget på den lade side. De var efter de heldigt gennemførte manøvrer på distriktsledermødet kommet til det lige så vigtige tredje punkt, formuleringen og publiceringen af den officielle meddelelse om magtskiftet. Den stod i National-Socialisten den 30. juli 1933:

»Ny Partiordning
Selvstændigt Parti i Jylland

Arbejdet for den nationalsocialistiske Idé i Danmark har hidtil stødt paa den store Vanskelighed, som ligger i fra Begyndelsen at skabe en fast Organisation for hele Landet.

Dette har gentagne Gange været Aarsag til Splittelse indenfor de Kredse, som ellers slutter sig til Nationalsocialismen. Fornyelig er der i København og paa Sjælland sket en ny Spaltning og paa Grund af de opstaaede Vanskeligheder har Ritmester Lembcke paa et Førermøde i Aabenraa den 23. juli stillet de jyske Distrikter fuldstændig frit og løst Medlemmerne fra det til ham givne Løfte. Forsamlingen gav paa dette Møde Udtryk for sin Erkendelse af det store og uegennyttige Arbejde, som Ritmesteren gennem mere end to Aar har udrettet i den nationalsocialistiske Ide's Tjeneste.

Paa Opfordring fra alle de jyske Tillidsmænd har Dr. Frits Clausen, Bovrup, herefter overtaget Føringsen for hele Jylland, hvor Distrikterne altid har staaet enige og vist Troskab mod Førerne.

»National-Socialisten« overtages af det nye Parti og udkommer som hidtil, men med Dr. Clausen som ansvarlig Redaktør«.

Meddelelsen nøjedes ikke med at konstatere, hvad der var hændt. Den stillede direkte de splidagtige afdelinger på Sjælland overfor de jyske distrikter, som altid havde stået enige og vist troskab mod førerne, ikke føreren. Der havde været mangel på en fast organisation for hele landet, men nu var begyndelsen gjort for Jyllands vedkommende. Den nye samlende fører var opfordret fra alle jyske tillidsmænd til at overtage posten. Det var en kåring. Og partiet var »det nye parti«.

Med i købet fulgte National-Socialisten. Det var et rigtigt kup, og næppe noget, der var aftalt med Lembcke. Partiorganet kan han ikke frivilligt have givet fra sig? Hvorfor skulle han det, når han fortsat betragtede sig som partifører for DNSAP. Det ville betyde at han skulle til at nygrundlægge et blad. Derfor sendte han også sin partibefaling af 23. juli til bladet i tillid til, at det stadig var hans. Nok havde han vist sin naivitet på distriktsledermødet, men han var ikke et øjeblik i tvivl om pressens betydning i den politiske kamp. Dertil havde han været med for længe. Nu stod han efter kuppet uden dette vigtige våben, hvilket svækkede ham yderligere.

Frits Clausen gav fra 1934 til 1947 en helt anden version af sin tilegnelse af National-Socialisten. Det skulle være sket som en frivillig overdragelse på selve distriktsledermødet: »Jeg spurgte Lembcke, om han ville overtage Ugebladet, eller om vi skulle fortsætte det, og han bad om det sidste, selv om han næppe var kommet til København, før han fortrød sin Beslutning«. Denne version er i forlængelse af den udlægning af magtskiftet, som Frits Clausen i øvrigt vil have os til at tro på (herom nærmere nedenfor), men den holder næppe. Cay Lembcke var den formelle redaktør af National-Socialisten, da førerkuppet fandt sted, selv om Frits Clausen som menigt medlem var den udfarende kraft. Lembcke havde nemlig i maj 1932 frataget Frits Clausen redaktørstillingen, ifølge Frits Clausen i 1946 for at give bladet en mere aggressiv linie,¹⁰ hvilket bevidner Lembckes bevidsthed om betydningen af dette organ, og hvad det indebar at have kontrollen over det. Det var derfor ikke så mærkeligt, som Frits Clausen i 1946 vil have det til at forekomme, at bladovertagelsen førte til »en del stridigheder og personlige angreb mod mig«.

Meddelelsen om førerskiftet kunne i al sin knaphed ikke stå alene. De overraskede læsere og medlemmer måtte have udlagt teksten, så de kunne forstå, hvad der var sket, på den rette måde. Denne opgave tilkom naturligvis den nye jyske partifører selv. Under overskriften

DET DANSKE FOLK

ANGREB

Udgivet af D. N. S. A. P.'s Fører:
Ritmester Lembcke

Officielt Organ for D. N. S. A. P.

4. Aarg.

24. Januar 1934

Nr. 4

Enkelte Numre 10 Øre, i Provinsen 15 Øre

„Angreb“s Redaktør, E. Danner, fængslet for Æresfornærmelse

Folkets Ære er vor Ære

Vor Kammerat og Redaktør *Eugen Danner* | Værdigheds Skyld nu maa forlange fuldstaten-
ger har i de 3 Nr. af „Angreb“, der nu er ud- | gaae Omklædning af hvoelst det forholder sig

Titelhovedet på Cay Lembckes blad »Det danske Folk. Angreb« for 24. januar 1934. Det skal angiveligt være 4. årgang nr. 4, men det kan kun være ved at regne »National-Socialisten« med. Til højre for bladtitlen svæver de to mytologiske ravne Hugin og Munin spejdende for nazisternes sag. Lembcke indførte Hugin og Munin som partisymboler ved trykningen af det første program.

Kampsang

til

D. N. S. A. P.

Stut op om Ravnebanneret, I som vover!
Odins gamle Fane staar os bi.
Vække vil vi det danske Sind, som sover
under Fremmedjænkens Slaveri.
Dansk frem! Danmarks Sønnen
kom med! Vi reise vil vort Rige
for den falske Friheds Tyranni.

»Nye Veje for Arbejdet« skrev Frits Clausen i samme nummer af partiorganet en artikel, der direkte var en retfærdiggørelse af det magtskifte, der havde fundet sted. Som så ofte siden hentede han kernen i sin argumentation fra det store forbillede i Tyskland. Dette blev ikke udtrykt, men fremgår til gengæld med al tydelighed. Hitler havde ikke selv startet et parti og havde gjort sig til fører. Han var startet i Anton Drexlers arbejderparti for siden at stige op og blive accepteret af alle som føreren. Han tiltog sig magten i kraft af sin autoritet. Sådan skulle det være. Dette var den underliggende model. Frits Clausen formulerede det sådan, at det var forkert, at DNSAP var begyndt med en selvbestaltet fører, som medlemmerne efterfølgende bare skulle acceptere. Det havde været det rigtige at begynde med bevægelsen (flokk) og så lade føreren vokse ud deraf i kraft af sine særlige evner. Det var disse, der gav ham førerautoritet. Det gjorde til gengæld ikke en selvbestaltet fører, der skulle holdes kunstigt oppe. Selv de tungere blandt National-Socialistens læsere kunne være med

her. Navnene kunne enhver selv sætte ind. Det gælder også artiklen i øvrigt, hvor det er så klart, hvad der var Frits Clausens mål.

Situationen var lidt prækær for den nye fører. Han var kun blevet kåret som fører for et jysk DNSAP. Han ville gerne mere end det, men kunne ikke appellere direkte om, at alle tilsluttede sig ham personligt, men han fiskede efter bedste evne efter at få læserne til at indse det selv. »Herhjemme har vi ikke nogen Mand, der paa Forhaand kan være bestemt som hele Folkets Fører. Hvis vi klart kunne se ham, vilde han forlængst have gjort sig til vor Fører«. Det var imidlertid Frits Clausens håb, at hele den nationalsocialistiske bevægelse snart ville blive forenet påny, og når det var sket, skulle en egnet fører nok vise sig, skrev han profetisk. Der var altså håb forude, og håbet kunne kun blive større af, at skribenten forsikrede læserne om, at den nye organisation i Jylland både ville overvinde de beklagelige stridigheder og »vise vej til et samarbejde mellem alle vore Folkefæller«.

Fører kandidaten for hele landet og hele nazibevægelsen Frits Clausen måtte holde sin appel om tilslutning inden for visse rammer. Det ville være mod de nazistiske værdier, hvis han pegede på sig selv for direkte. Udvælgelsen af føreren var noget helt særligt i den nazistiske mytologi. Når der havde været tale om en enstemmig kåring blandt underførerne, var den endelige fører fundet, og han blev dermed givet den uangribelige øverste autoritet. Det ville derefter sikre førerens autoritet. Frits Clausen kunne ikke træde til som fører i hele DNSAP, hvis han ikke blev kåret af i hvert fald de fleste underførere på Fyn og Sjælland. Han ville ikke være »en selvbestaltet« fører som Lembcke. Det gik hele hans tankegang ud på, en tankegang han fastholdt til det sidste. Dette bestemte hans og DNSAP's udtalelser i tiden omkring magtskiftet. Desuden præger det hele den måde, »førerkuppet« blev fremstillet på.¹¹ For det måtte ikke på nogen måde tage sig ud som et kup. Det ville både øjeblikkeligt og på længere sigt svække den nye fører, og han kunne dermed selv udsætte sig for det samme. Med følgets kåring af en fører var der trukket en uantastelig – næsten mystisk – ring om den udvalgte. Med et nazistisk værdigrundlag ville det være en helligbrøde at bryde den. En og kun en fremstilling af magtskiftet, der passede med idealerne og gav skiftet legitimitet skulle være den nye førers livsforsikring for at kunne bevare og udøve magten i partiet fremover.

Dette var også grunden til, at der kun blev ofret få ord direkte på Lembcke. Han blev ikke betegnet som fører i partimeddelelsen, men

som en ritmester, der havde gjort uegennyttigt arbejde i nazismens tjeneste et par år.¹² Nu var det slut, og en rigtig fører var kommet til. Underliggende blev der i Frits Clausens artikel appelleret til, at alle danske nazister, også dem der fortsat var under Lembckes lederskab, var velkomne i det nye DNSAP. Det svarer dårligt til, at Frits Clausen ikke skulle have ambitioner om at blive mere end sønderjysk og siden jysk fører.

Samme dag som National-Socialisten udkom, tilsluttede det sjællandske distrikt sig Frits Clausen og hans DNSAP. Endnu i 1946-47 mindedes han det på en måde, som var det en overraskelse for ham, mere end han havde stræbt efter. »Jeg ønskede kun at arbejde for Ideen i Sønderjylland«. Det var som appelsiner, der af sig selv faldt i hans turban, helt uden hans aktive medvirken.

»Føreruppet« var fuldbyrdet på en uge. Magtskiftet var en realitet. Cay Lembcke stod tilbage med nogle sørgelige rester af partiet på øerne, hovedsageligt i København, men han gav ikke op. Nu stod slaget om opfattelsen af, hvad der var hændt. Kampen om det nazistiske miljøes opinion tog sin begyndelse og kom til at strække sig over et år. Den blev af Lembcke og hans tilhængere udkæmpet med en fanatisme og ihærdighed, som havde de stadig et partiapparat af selv minimal betydning bag sig.

Udlægningerne af magtskiftet: Forræderi eller kåring

Frarøvet sit tidsskrift tog det nogen tid, før Lembcke kunne tage offentligt til orde mod det anslag, han havde været ude for på mødet i Aabenraa. Frits Clausen havde de fleste kort på hånden. Alligevel formåede Lembcke at lave så megen uro i geledderne, at National-Socialisten rykkede ud med det allerede flere gange citerede indlæg i november 1933.¹³ Det forholdt sig ikke til detaljerne i førerskiftet, men slog fast, at Frits Clausen var blevet valgt til fører i Jylland på mødet, og de var fulgt efter på øerne kort efter. Der var grunde nok til at ønske sig fritaget for Lembckes lederskab, men de blev ikke konkretiseret. Den nye leder havde vist loyalitet overfor Lembcke tidligere og havde nu kun påtaget sig førerrollen under situationens pres. Han havde ikke selv søgt at skaffe sig den. Forestillingen om føreren, som den, der vokser ud af flokken, blev her gentaget i afsvækket form. Ordet forræderi blev naturligvis end ikke nævnt.

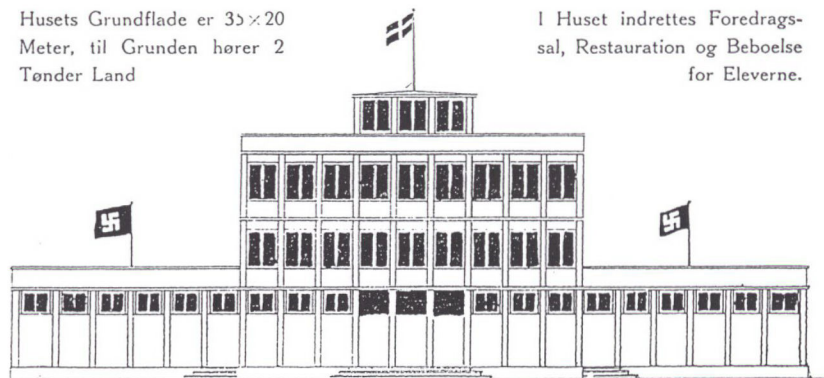
Det var til gengæld, hvad Lembcke satte på dagsordenen, da han i

Den nationalsocialistiske Førerskole

Lembcke-Huset i Jylland

Husets Grundflade er 35×20
Meter, til Grunden hører 2
Tønder Land

I Huset indrettes Foredrags-
sal, Restauration og Beboelse
for Eleverne.

Til understregning af, hvilken fantasiverden Cay Lembcke befandt sig i, kan publiceringen af planerne for »Lembcke-Huset i Jylland« i »Angreb« den 16. maj 1934 tjene. Førerskolen blev naturligvis aldrig opført.

maj 1934 i sit nye blad Det danske Folk. Angreb ville redegøre nærmere for omstændighederne ved lederskiftet.¹⁴ Redegørelsen er detaljeret til et vist punkt, nemlig for så vidt gælder indkaldelsen til mødet, kritikken af Lembcke selv på mødet og Frits Clausens forslag om en udskillelse, der havde form af et pres i det forsamlede forum. Derimod omtaler han ikke, at Frits Clausen skulle have forladt salen og være blevet hentet tilbage af sine tilhængere.¹⁵ Det passede ikke ind i billedet af en forræderisk underfører. Det mest ømme punkt for Lembcke var, at han overhovedet gav efter. Hvordan forklare det? Han så foreløbig ingen anden udvej, skrev han. Det var også en indrømmelse af, at han ikke så de mulige konsekvenser i øjnene på stedet. Hvordan mødet i øvrigt forløb omtales kun indirekte. Den opmærksomhed og støtte, som blev givet Frits Clausen, skal den opmærksomme læser selv slutte sig til via det brev, som Lembcke angiveligt samme nat skrev samt gennem hans slutbemærkninger. Han viger længst muligt udenom en omtale af tilslutningen til Frits Clausen på og efter mødet og fokuserer i stedet på de formelle førerbeføjelser, hvor det var ham og kun ham, der bestemte i partiet. Derfor var det videre passerende forræderi. Det var mod partilovene. En fører kunne ikke afsættes. »Førerprincippet ville jo ellers være Nonsense« skrev Det danske Folk. Angreb i august 1934.

Lembcke mistede over 85% af partiets medlemmer ved førerkuppet; procentstørrelsen hviler på hans egne opgivelser i maj 1934, hvor han skriver, at Frits Clausen havde 75% af medlemmerne, Ejnar Jørgensen 8%, Arildskov 4% og han selv 13% i juli 1933, og dog var han i sin egen selvopfattelse fortsat partiets fører. Han slog på førerautoriteten uden hensyn til realiteterne. Da han skrev sin redegørelse, havde slaget været tabt i knapt et år. Han tog først den endelige konsekvens af kuppet den 31. august 1934, da han meddelte, at DNSAP var hørt op med at eksistere fra 1. september.¹⁶ Det var heller ikke i overensstemmelse med realiteterne.

Sejrherrén Frits Clausen stod frem med sin fremstilling på førertinget i Aabenraa den 29. juli 1934, i den selv samme sal som året før havde dannet rammen om førerkuppet. Han ville ganske vist ikke fordybe sig i de enkelte begivenheder, der førte til hans førerskab for partiet, udtalte han, men hvad ville da være mere naturligt end at give førerskiftet et par ord med på vejen? I det mindste en stærkt forkortet version af hans egen rolle, der passede til hans nye status som fører. Det var ham kært at fortælle, hvordan han selv havde trukket sig tilbage fra partiet og havde forladt salen under de pågående forhandlinger, for derpå under »bestormende påvirkning« og stillet overfor den kritiske situation at påtage sig lederskabet af det sydjyske distrikt, som Lembcke havde stillet frit. Hvem der var kommet med forslag om den fritstilling, undlod han at nævne. Det egnede sig ikke til at blive nævnt i forbindelse med en kåring, hvor han end ikke ville have andel i forhandlingerne i salen. Kåringen i det sydjyske distrikt fik nordjyderne til at følge trop samme aften, derpå fulgt af sjællænderne. Distrikterne havde »bedt om« at måtte »give sig ind under« Frits Clausens ledelse. Formuleringerne havde i sig selv en særlig værdi.

Det passede meget smukt med den model for udvælgelsen af føre-re, som Frits Clausen allerede havde slået til lyd for i artiklen »Nye Veje for Arbejdet« den 30. juli 1933. Han undlod da heller ikke at gentage: »Jeg har hævdet og vil fremdeles hævde, at Partiets Fører ikke skal indtage en selvvalgt stilling [læs som Lembcke], men at han skal hvile på Følgets Tillid«. Nu hvilede Frits Clausen på den tillid, men man skal være mere end almindeligt politisk naiv for at tro på, at det var en ren tilfældighed. Mere herom nedenfor.

Frits Clausen vendte to gange under sit fængselsophold efter anden verdenskrig tilbage til førerskiftet. Det havde været en særlig betyd-

ningsfuld begivenhed i hans politiske liv. Han havde i fængslet sine egne gamle taler til rådighed, så han kunne have holdt sig til de en gang i National-Socialisten 1933-34 givne fremstillinger. Det gjorde han imidlertid ikke, der er både flere detaljer og nye oplysninger, og det er især dette, der gør de to beretninger interessante. I begge fastholder han – naturligvis – det hovedsigte, han havde haft med sine udsagn 1933-34, nemlig at han var blevet kåret til fører. Nu drejede det sig om eftermælet. Frem skulle det igen: Han skildrede endnu engang mødesalen, der var kommet eksplosionsagtigt i kog, og han tilføjede en scene med mændene, der løb efter ham for at få ham tilbage. Ellers ville de også gå, fjører han nu til som endnu et kært minde. Det var en stjernestund. Med kommer også i 1946-47-versionerne, at han selv forhandlede med Lembcke om fritstillingen af Sønderjylland. Det var ikke længere noget, der foregik, mens han var ude af salen.

En ny formulering af hvordan, den rigtige fører bliver fundet af flokken, undlader han heller ikke her.¹⁷ Frits Clausen forblev førermyntens våbendrager til det sidste.¹⁸

Hvem var kupmagerne?

Det er især Frits Clausens 1947-version, der sammen med det, der i øvrigt foreligger, muliggør at nå tættere på en besvarelse af spørgsmålet, hvem kupmagerne var, og i hovedtræk at rekapitulere den plan, de gik frem efter. Hvad der skete i Aabenraa den 23. juli 1933 var indlysende et forberedt og indstuderet forløb, hvor rollerne var lagt fast. Det springende punkt var alene, om Lembcke ville spille med.

Det fremgår af Frits Clausens 1947-version af begivenhedsforløbet, at han bl.a. havde haft en nærmere kontakt med distriktslederen Ejnar Jørgensen forud for Aabenraa-mødet. De var begge utilfredse med forholdene i partiet. Der var dels splittelsen i København, dels angiveligt nogle problemer med det fra NSDAP kopierede parti-program. Det sidste fik dem til at lave forslag til et nyt parti-program på 8 punkter. Ejnar Jørgensen skal have præsenteret Lembcke for dette forslag med det resultat, at både Jørgensen og de fleste medlemmer på Sjælland skulle være blevet ekskluderet. Frits Clausen sammenkæder nu sit ønske om at gå af med både splittelsen i København og eksklusionerne, »da jeg jo ogsaa var impliceret i Ejnar Jørgensens Aktion og paa den Maade havde støbt Kuglerne til den«.

D. N. S. A. P.

Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti.
Hovedkvarter: København.
Fører: Ritmester Lembcke.
Alle Indmeldelser sker direkte til Partiets Hovedkvarter.

1. Københavnske Storm-Regiment

Fører Carlis Hansen.
Kontor og S. A. Hjem: Stationsvej 11, København F.

1. Jyske (nørrejyske) Storm-Regiment

Fører: Uldall Friederichsen, Jernbanehotellet, Aalborg.

2. Jyske (midtjyske) Storm-Regiment

Fører: Premierløjtnant Thorsen, „Mosedal“, Ansager

3. Jyske (slesvigske) Storm-Regiment

Fører: Paul Hansen, Tørning Mark, Hammeclev.

1. Lolland-Falsterske Storm-Regiment

Fører: E. Danner (efterlyst) Stationsvej 11, Kbh. F.

Alle Danske i Udlandet

Fører: Direktør M. Lillienkiold, Doormagen, Rheinland, Tyskland.

Kampfond

Støt Partiets Kamp. Indsend Bidrag til Giro 29695.

„Angreb“

Abonnement: I København 1,30, i Provinsen 1,50 pr. Kvartal. Bladet bestilles ved Indsendelse af Beløbet til Ekspeditionen, Ryesgade 48, København Ø., eller til Postgiro Konto 30 882.

Redaktør: Eugen Danner (efterlyst af Politiet)
Ansvarshavende: Henning Larsen.

Sådan blev Cay Lembckes DNSAP præsenteret i »Angreb« den 28. februar 1934. Partiorganisationen synes at eksistere landet over, som var intet hændt. Hugin og Munin er anbragt øverst med et hagekors imellem sig. Frits Clausen fortæller i sine utrykte erindringer, at han straks ved sin magtovertagelse afskaffede de to ravne som partisymboler, ikke fordi han ikke ville vedkende sig historien, men ikke i den form. Samtidig bedyrer han, at det ikke var for at være smålig overfor Lembcke.

Imidlertid er det sikkert, at Ejnar Jørgensen ikke var ekskluderet forud for mødet den 23. juli i Aabenraa. Han er nemlig en af de tre distriktsførere, som Lembcke på kupnatten fritager for medlemskabet af DNSAP sammen med Frits Clausen og kaptajn Arildskov.¹⁹ Kernen

i Frits Clausens beretning er, at Ejnar Jørgensen havde »en aktion« i gang, og at han selv var med. »Aktionen« drejede sig i første omgang bare ikke om et nyt partiprogram, det kom først efter førerskiftet, men – må vi slutte os til – om at komme af med Lembcke. Lembcke skulle bringes i en situation, så han ikke fortsatte med eksklusionerne, men bragtes til at fritstille en distriktsleder, så partiet kunne samles om den fritstillede nye fører. Som omtalt tidligere undgik kupmagerne på den måde at antaste førermyten. Når først Lembcke var fjernet, kunne den nye fører skaffe partiet af med det belastende partiprogram.²⁰

Det blev Frits Clausens rolle at lægge lokkemaden ud. Hans afgang som leder i Sønderjylland var påskuddet for at kalde Lembcke til. Forud var indkaldt indviede i planen, først og fremmest Max Arildskov, foruden trofaste underførere fra Sønderjylland. Ejnar Jørgensen kunne ikke så godt møde op. Det ville være for afslørende, når det drejede sig om et sønderjysk distriktsledermøde. Forklaringsproblemet ved hans tilstedeværelse ville være for stort.

Frits Clausen gik ind i salen, som manden der ville ud af det hele. Meddelelsen om hans afgang var kort, og han gik sikkert ud af salen en tid, mens kritikken begyndte at regne ned over Lembcke, bl.a. fra Arildskov, hvorefter Frits Clausen efter aftale blev hentet tilbage for at være med til at lægge yderligere pres på Lembcke i »den kritiske situation«. Der blev nu brug for hans evne til at spille dilettant, som det så ofte var sket i lægehjemmet. Frits Clausen afleverede som replik sit forslag om, at det sønderjyske distrikt blev »løst« fra partiet. Lembcke lod sig overrumple og sagde ja. Det var i sig selv nok.²¹ Med en selvstændig partidannelse kunne Lembcke ikke hindre andre i at tilslutte sig det »nye« parti. Arildskov gjorde det for sit distrikts vedkommende allerede samme aften. Kuppet var lykkedes.

Da Lembcke skrev sin partibefaling af 23. juli 1933 løste han imidlertid ikke kun Arildskov og Frits Clausen, men også Ejnar Jørgensen fra forpligtelsen overfor ham og partiet. Manden, der ikke var til stede og i øvrigt ikke nævnes under eller i forbindelse med mødet, bliver løst som de to andre. Dermed havde Lembcke på det nærmeste ophævet sit førerskab, kupmagerne havde opnået deres hensigt. Når distrikt Sjælland en uge senere tilsluttede sig Frits Clausen, var det kun en realisering af den allerede lagte plan. Der var næppe nogen overraskelse i Bovrup, da den meddelelse indløb. Den havde imidlertid propagandaeffekt ved at komme for sig, samtidig med at den skulle være

med til at dække over kuppet. For effektens skyld lader Frits Clausen yderligere en københavnsk deling tilslutte sig i 1946-versionen.

Og Lembcke? Han var ikke et øjeblik i tvivl om, at netop de tre han løste fra partiet den nat, havde haft noget bestemt i tankerne. Ejnar Jørgensens »aktion« var ham ikke ubekendt. Større var miljøet heller ikke. Derfor blev også han løst fra partiet uden selv at have bedt om det! I 1947-versionen vil Frits Clausen gerne tiltage sig æren af at have været med til at have støbt kuglerne til »en aktion«, men ville ikke tale om kupplanerne. Det lader sig ikke afgøre, hvem af dem, der satte skub i kupplanerne og udtænkte forløbet. Der var adskillige aktive, også den fraværende fra mødet, Ejnar Jørgensen.²² Der er bevaret en korrespondance mellem ham og Frits Clausen i den kritiske tid forud for mødet, hvor Ejnar Jørgensen lufter utilfredsheden med Lembcke, hvor irriterende Lembcke var ved at blive i København, fordi han nægtede at gøre plads for en anden fører eller et førerråd. Jørgensen så ham som en hindring for koordinationen af alle nationalsocialister i Danmark.²³ Det kan kun tages som en opvarmning til et førerskifte. Ejnar Jørgensen fiskede efter allierede til et sådant projekt, og bl.a. Frits Clausen bed på. Tilmed skulle han spille en hovedrolle.

Ejnar Jørgensen måtte dog undvære at se Frits Clausen opføre det store og vigtige nummer i Aabenraa, men han skulle få ham at se optræde ved utallige lejligheder sidenhen.

Hvorfor Frits Clausen?

Det var naturligvis ikke kun Frits Clausens erfaring med diletant og komediespil, der bragte ham i spidsen for DNSAP. Uden betydning var det dog ikke for manden selv. Han ville gerne træde op, tale og vise sig som en vigtig person. Der var ambitionen i ham om at blive hørt og fulgt. Som fører for DNSAP var det nødvendigt at kunne optræde og spille førerrollen. Dette spil, partiritualerne adskilte jo netop partiet fra de traditionelle parlamentariske partier.²⁴

Var hans føreregenskaber så indlysende, at der ikke i partiet kunne komme andre på tale som afløser for Cay Lembcke? Svaret må være ja i 1933. Ejnar Jørgensen var medstifter af partiet, det gav status, men han kendte selv sin begrænsning. Han var bedre til at spille førerens højre hånd, og det blev han ved med. Han var en populær folkelig taler, men talerne egnede sig ikke til at komme på tryk. Han var nem-

Portræt af Frits Clausen omkring 1934, som han uniformeret blev præsenteret på postkort og i partiets øvrige propagandamateriale. Foto i Institut for sønderjysk lokalhistorie.

lig ikke ideolog i selv den mest udvandede tolkning af begrebet, men i stedet den stadigt udfarende aktivist og organisator.²⁵ Max Arildskov var også mere handlingens mand. Som Ejnar Jørgensen havde han allerede en lang karriere som aktiv på den politiske højrefløj bag sig. De var bekendte og havde begge været frivillige i Estland i kampen mod bolsjevismen i Rusland efter første verdenskrig,²⁶ og involverede sig siden i diverse højregrupper 20'erne igennem. De delte måske nok nogle ambitioner om noget mere, men ingen af dem havde de tilstrækkelige førerkvalifikationer, og nok så vigtigt, de kunne finde sig til rette ved en anden førers side. Kvalifikationerne havde måske Ejnar Vaaben. Han var også politisk veteran på højre fløj fra første halvdel af 20'erne, var ambitiøs og havde i modsætning til alle de andre danske nazister opbygget kontakter til NSDAP, men stod

perifert i DNSAP i 1933 og hørte ikke til i den snævre kreds, der kunne komme på tale som Lembckes afløser.²⁷

Det var Frits Clausen, der havde skrevet talrige artikler til National-Socialisten. Han havde også redigeret bladet. Endvidere havde han i adskillige pjecer optrådt som partiets ideolog. Han var skriven- de, det var de andre to ikke i samme grad.²⁸ Han ville gerne tale, talerne var måske ikke stærkt fængende, men de rummede ikke det raseri og de udtalelser, der skaffede Lembcke en tvivlsom omtale, såvel i som udenfor partiet. Frits Clausen var mere moderat. Det var også et politisk spørgsmål. Partiprogrammet måtte ændres. Sidst og ikke mindst: Frits Clausen havde vist noget af den vælger- og medlemstække, som ingen af de andre distriktsførere kunne hamle op med. Valget i 1932 gjorde indtryk. Med ham som fører var der større udsigt til få tilhængere, indflydelse, magt. En Ejnar Jørgensen havde ikke lyst til at stå som løsgænger med 74 stemmer en gang til.

På den anden side tiltalte han ikke alle i partiet. En mere intellektuel type som Ejnar Vaaben udtrådte af DNSAP ikke længe efter førerkuppet.²⁹

Magtskiftets perspektiver

Lembcke fik 1930'erne igennem rig lejlighed til at vise, hvilken personlighed han var. Han kunne ikke lade være. Det var en slags gentagelse. Han viste fra starten sit begrænsede format, da han i november 1930 afskrev NSDAP's program, og han fortsatte hermed efter at være blevet kuppet ud af sine egne. Han var en kort tid i slutningen af 1930'erne tvangsindlagt og forsvinder derefter ud af den politiske danmarkshistorie.³⁰ Var han forblevet som fører, havde DNSAP næppe vundet frem, som det skete under Frits Clausens ledelse.

Frits Clausen var måske ikke i bund og grund et politisk menneske, men han havde i det mindste en del mere politisk tæft og realitetssans end Lembcke. Han havde også den folkelige basis i Sønderjylland, som var hans væsentligste styrke. Ingen anden dansk nazileder i mellemkrigstiden kunne hamle op med lige præcis det. Der var hoveder, der var klarere end Frits Clausens, Ejnar Vaabens f.eks., eller mere fantasifulde, som Wilfred Petersens, men de havde ingen basis, der gav dem en styrke som Frits Clausen. Hvor uduelig Frits Clausen end blev gjort af samtidige politiske modstandere og verdenskrigens danske sejrherre, så havde han noget i Sønderjylland, som ikke kan

Til venstre: Frits Clausens modtagelse ved landsstævnet i Kolding juni 1939. Til højre: Bogoverrækkelse i forbindelse med Frits Clausens inspektion i N.S.U.P. lejren ved Naldtang. 1941.

underkendes og ikke blev underkendt af de stridende magtgrupper i DNSAP. Det nævnes blandt hans tidlige fortjenester i en oversigt over partiets egen historie fra 1941.³¹ Han overlevede talrige splittelser og intriger på den konto. Også den vist alvorligste i 1941, da to af partiets tre folketingsmedlemmer brød ud af partiet, tilskyndet af Wilfred Petersen, og dannede Dansk Folkeparti, hvorpå andre kræfter i partiet, muligvis støttet af den tyske presseattache Gustav Meissner, søgte at få den fungerende NSU-landsungdomsfører, kaptajn Erik Lærum, indsat som hans afløser. Dette forsøg strandede bl.a. på, at de intrigerende ikke kunne få Frits Clausen selv til at afgive magten til Lærum. Det var en nødvendig forudsætning. I stedet forlod endnu et par medlemmer partiet, nemlig de hovedimplicerede i intrigen. Den ene var Lærum.³²

De, der forblev i partiet og troede, at de kunne gøre det bedre end Frits Clausen, holdt sig tilbage af i det mindste den grund, at de ikke besad den tilslutning i Sønderjylland, som han mønstrede for partiet.³³

Det var hans sønderjyske erfaringer, der formede ham politisk. Han

var yderliggående national. Dertil konservativ af indstilling. Hans støtter i og udenfor Sønderjylland tvivlede aldrig på hans danskhed. Heller ikke nogle af hans modstandere på den yderste højrefløj.³⁴ De nationale symboler betød det samme for ham, som for mange andre sønderjyder, d.v.s. mere end i resten af Danmark. De kunne bedre følge ham i den vidt drevne symbolanvendelse, som DNSAP praktiserede, end danskerne i øvrigt.

I 1939 var det stemmerne i Sønderjylland, der udløste de tre mandater, der bragte DNSAP i Folketinget. Havde DNSAP ikke haft parlamentarisk repræsentation, ville partiets mulighed for at opnå indflydelse under den tyske besættelse have været endnu mindre, om det overhovedet havde haft nogen.

Hvis ikke Frits Clausen havde kastet sit lod i magtens vægtskål i 1933, var i hvert fald hans liv og måske dansk politik under besættelsen blevet en anden. Førerkuppet satte spor.

Magtskiftets problematik

Alle autoritære førerpartier med magtapparatet bygget op omkring en person, hvor føreren tillægges særlige unikke egenskaber, og hvor han dyrkes i kraft af disse kvalifikationer, har samtidig bragt sig et særligt magtproblem på halsen.³⁵ Det kan tænkes, at føreren trods al dyrkelse ikke lever op til idealerne, hvordan så slippe af med ham? Det giver specielle problemer, som her er belyst ud fra det på det tidspunkt ganske betydningsløse DNSAP, men selve problemet er reelt nok, hvad enten partiet er lille eller stort. Det kræver noget mere ideologisk arbejde end i demokratiske partier. Medlemmer og tilhængere vil ellers ikke kunne forstå førerskiftet. Magtkampen bag kulisserne bliver ikke mindre af den grund. Tværtimod. Og den giver arbejde til særlige politiske iagttagere, som krem'lologerne i sin tid, hvis væsentligste opgave bestod i at undersøge tegn på ændringer i magtapparatet ud fra tilsyneladende tilfældige hændelser.

Problemet er ofte behandlet i dele af den politologiske litteratur, gerne i sammenhæng med spørgsmålet om nyrekrutteringen til magteliten og det magtskifte, der nødvendigvis må ske, når en fører dør. I den danske historiske litteratur har der kun været liden tilbøjelighed til at se problematikken i et mere generelt perspektiv. Det er hver gang et unikt problem, når et af partierne skifter leder, hvilket bl.a. hænger sammen med, at førerpartierne har været så få.

Frits Clausens yndlingsbillede af sig selv blev udsendt af DNSAP som postkort 1941. Det viser ham i førerhovedkvarteret i Rosenvængets Allé i København med Adolf Hitler på væggen. Original i Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

Faktisk viser det 20. århundredes politiske historie, at »førerkup«, som det, der her er blevet rullet op, er ret så sjældne, når vi nøjes med at betragte statsbærende, d.v.s betydende førerpartier. Systemerne kan ganske enkelt ikke bære det. De er så belastede af førerdyrkel-

sen, at det går ud over selve systemernes legitimitet, hvis de finder sted. Hvorfor lod sovjetssystemet ellers alderdomssvækkede ledere på stribet blive siddende fra 1970'ernes slutning. Det typiske og almindelige for førerpartier er, at føreren bliver siddende til sin død, uanset hvilken tilstand han så er i til sidst. Vi har en perlerække af eksempler på det. Hitler og Mussolini er en slags undtagelser. Quisling med. Selvmord eller henrettelse kan ophæve problemet.³⁶ Men i stabile og langvarige autoritære regimer, som Portugal og Spanien, stod og faldt systemerne med de førere, som de var bygget op omkring. De autoritære kommunistiske systemer havde (Kina har) en stærkere struktur, selv om magtskiftet også her næsten hver gang har udløst stærke indre magtkampe. Krustjof er den eneste sovjetleder (bortset fra Gorbatsjov, som p.g.a. de særlige omstændigheder ikke tæller med), der ikke døde i stillingen.

DNSAP fik også efter 10 år problemet med en fører, partiet godt ville af med. Frits Clausen var politisk færdig i sommeren 1943. Besættelsesmagten havde slået hånden af ham, og folketingsvalget i marts var en stor skuffelse og ydmygelse for partiet. Imidlertid kunne han ikke blot træde tilbage, om så både han selv og partispidserne havde ønsket det. Der var spillereglerne at tage hensyn til. Tilhængerne skulle ikke frustreres i deres tro på føreridealene. Derfor fandt man på den ærefulde løsning, at Frits Clausen meldte sig til kamp på Østfronten. Han drog af sted, som han før havde opfordret andre til det. Et førerråd tog over i hans sted. Forestillingen blev gennemført i næsten et år, før man først i maj 1944 formelt fritog ham for hvervet – uden at sætte en anden fører i hans sted – og siden i november smed ham ud af partiet på grund af en livsførelse, der stred mod den nazistiske livsanskuelse.³⁷ På det tidspunkt var der ikke rift om førerstillingen i DNSAP, men det er en helt anden problematik.

Tillæg

Redegørelse fra Ritmester Lembcke

1. Hvorledes Dr. Clausen misbrugte sin Stilling
(*Det danske Folk. Angreb 23. maj 1934 (uddrag)*)

»Mødet i Aabenraa den 23. Juli var indkaldt paa Foranledning af Dr. Clausen, som 3 Gange havde bedt mig afløse sig med en anden, fordi »hans Nerver ikke kunde holde til al den Splittelse, der var her i København«. Jeg bad hver Gang Clausen indtrængende om at blive ... Men da Dr. Clausen holdt paa, at han da i det mindste maatte have Lov til at forklare sine Afdelingsførere hvilken Tvivl, der nagede hans Hjerte, indvilgede jeg naturligvis deri.

Ved min Ankomst til Aabenraa den Søndag Morgen, der er tale om, Kl. 8 om Morgenen, skete der det mærkelige, at der ingen vogn var efter mig, hvad der altid plejede at være ... Dr. Clausen lod mig vente i 3 Timer, inden vognen kom,³⁸ og da jeg indfandt mig i hans Hjem, fandt jeg her siddende i Sofaen – Hansen, Ulkebøl! Og siden, da vi skulde køre til Aabenraa, stødte Jensen til med Kaptajn Arildskov og hans Randersfolk – som var kommet i løbet af Natten. Hvad Arildskov og hans Folk egentlig havde paa dette Møde af Sydjydsk Distrikts Førere at gøre spurgte jeg ikke mig selv om – det var jo almindeligt at vi tog andre Førere med. Vi var jo mellem Kammerater og havde intet at skjule.

Inden vi kørte, foreholdt jeg endnu engang Dr. Clausen det urimelige i, at han vilde træde tilbage og bad ham blive. Hertil svarede han, at det gik vel ogsaa nok, men nu maatte vi da give Førerne en Forklaring, nu da de var kaldt sammen. Dette fandt jeg rimeligt. Dette skete jo ogsaa. Men saa indtraf paa Mødet noget ganske uventet.

Først stod Hansen, Ulkebøl op og rettede gentagne personlige Angreb paa mig – saa faldt Arildskov og hans Folk over mig fra den modsatte Side. Og Dr. Clausen selv holdt sig i Baggrunden og lo ulykkeligt over, hvad der var sket. »Hvorfor vilde du ogsaa have dette Møde indkaldt?« spurgte han mig.

Dr. Clausen foreslog saa bl.a., at jeg skulde stille Sydjydsk Distrikt frit, indtil vi fik Ro i Sagerne ovre i København (hvor der i Parentes bemærket har været Folk vi maatte skille os af med – som der altid vil være det i en Bevægelse som vor).

Det faldt mig først lidt svært at tro dette ufattelige Forræderi ...

Dernæst saa jeg for mig hele Resultatet af disse 2½ Aars Arbejde sat over Styr og tilintetgjort, og mine Tanker samlede sig da om, hvorledes jeg skulde forhindre det.

Jeg fandt ingen anden Udvej end foreløbig at gaa ind paa Dr. Clausens Forslag, sagde til Bentzen, »at han blot skulde følge Dr. Clausen« og indvilgede i, at Distriktet fik en fuldstændig selvstændig Stilling, saaledes som Dr. Clausen havde ønsket det ...

Som De vil have set, kunde man allerede straks efter Aabenraamødet skimte Hensigten med hele denne Manøvre, idet Dr. Clausen – straks lod sig gøre til Fører for »D.N.S.A.P i Jylland«. Arildskov slutter op under hans Førerskab. Det samme skete kort efter for Jørgensen Gimlinges Vedkommende, idet ogsaa denne med sit Distrikt Sjælland, melder sig under Clausens Faner«.

Frits Clausens beretninger om førerkuppet 1934-47

2. Dr. Clausens Tale til Fører-Thinget i Aabenraa Søndag den 29. Juli 1934
(*National-Socialisten 31, 4. august 1934 (uddrag)*)

»Jeg skal ikke fordybe mig i de enkelte begivenheder, der medførte, at jeg blev sat i Spidsen for Partiet, men jeg ønsker dog at fremhæve, at jeg under de Forhandlinger,

som blev ført i denne Sal den 23. Juli 1933 havde forladt Salen, men blev kaldt tilbage under bestormende Paavirkning fra Tillidsmændene om at overtage Ledelsen af de Dele af Partiet, der var repræsenteret her. Stillet overfor denne kritiske Situation, som mange, der er samlet her i Dag, vil kunne huske, indvilgede jeg i at overtage Ledelsen af den daværende Organisations sydjydske Distrikt, som Lembcke havde løst fra Løftet til ham.

Jeg ønsker endvidere at fastslaa, at Mødet den 23. juli 1933 var beordret indkaldt af Partiets daværende Fører, Lembcke, der ogsaa telegrafisk havde indkaldt Arrildskov fra nordjydske Distrikt. Repræsentanterne for nordjydske Distrikt opfordrede mig samme Dag til ogsaa at overtage Ledelsen af deres Afdelinger, og vi kaldte i Henhold hertil vor Organisation for »DNSAP. Jylland«. Den 30. Juli anmodede de sjællandske Distrikter mig om ogsaa at maatte gaa ind under min Ledelse, og samme dag offentliggjorde vort Blad (som Lembcke den 23. Juli ikke ønskede at overtage) de Retningslinier, som jeg vilde Følge.

Jeg vil fremhæve, at jeg fra den første Dag, jeg har talt om national Socialisme, har repræsenteret det Standpunkt, at vor Organisation skulde vokse ud af Folket, at Folkelivet skulde bestemme Folkets Lov. Jeg har hævdet og vil fremdeles hævde, at Partiets Fører ikke skal indtage en selvvalgt Stilling, men at han skal hvile på Følgets Tillid!«

3. Frits Clausen: *Kort Levnedbeskrivelse* (1946) s. 70-71

((Uddrag) Københavns Politi, Politiaadvokaten og KTR. F. Straffesager, Frits Clausen-sagen 1945-47, Personlige oplysninger m.v., pk. nr. 1, Landsarkivet for Sjælland)

»Men paa Sjælland udviklede Forholdene sig saaledes, at Lembcke ekskluderede de fleste af Partiets daværende Medlemmer og satte Folk som Eugen Danner m.fl. i Stedet for. Dette medførte, at jeg ogsaa bad mig fritaget for den Post, som Partiets Tillidsmand i Sønderjylland, som jeg havde. Lembcke bevilligede min Anmodning, men bad mig først indkalde de sønderjydske Tillidsmænd til et Møde i Aabenraa, hvortil han ogsaa telegrafisk indkaldte Kapt. Arrildskov m.fl. fra det nordjydske Distrikt med Randers som Midtpunkt. Efter at Lembcke havde meddelt, at jeg var afsat, forlod jeg Salen, men var næppe kommet ud af Huset, før Jes Asmussen m.fl. kom løbende efter mig og meddelte, at hvis jeg gik, gik alle. Salen var eksplosionsagtig kommen i Kog, og jeg maatte øjeblikkelig komme med tilbage for at berolige Gemytterne. Jeg talte roligt med Lembcke om forholdene, og han gav sit Minde til, at Sønderjyllands Distrikt blev udskilt af Partiet, som faktisk ikke eksisterede længere, eftersom Nordjyderne vilde staa sammen med Sønderjylland. Jeg spurgte Lembcke, om han vilde overtage Ugebladet, eller om vi skulde fortsætte dette, og han bad om det sidste, selv om han næppe var kommen tilbage til København, før han fortrød sin Beslutning, hvad der førte til en del Stridigheder og personlige Angreb mod mig i et nyt københavnsk Ugeblad, som Lembcke startede sammen med Carlis Hansen. Paa denne Maade blev jeg Partifører for D.N.S.A.P. – Jeg ønskede kun at arbejde for Ideen i Sønderjylland, men efter at Randers havde erklæret at ville staa sammen med Sønderjylland, kom ogsaa Sjælland et par dage senere. Selv København kom, idet jeg midt om Natten blev vækket af en Opringning fra »B.T.«s Redaktion, fordi de ønskede et Interview i Anledning af, at »Folkeværnet« havde erklæret at ville slutte sig til Frits Clausen.«

4. Frits Clausen: *Træk om Oprettelsen og Udviklingen af DNSAP*, (1947) s. 75-78

((Uddrag). Københavns Politi, Politiaadvokaten og KTR. F. Straffesager, Frits Clausen-sagen 1945-47, Personlige oplysninger m.v., pk. nr. 1, Landsarkivet for Sjælland)

»Den samme Periode (tiden efter Hitlers magtovertagelse januar 1933, JTL) medførte dog et meget stærkt Røre indenfor Partiets Afdelinger i de andre Egne af Landet og i Særdeleshed på Sjælland og København. Ejnar Jørgensen og Jens Peter Jensen havde under deres Agitationsrejse til de blakkede Egne i Sønderjylland faaet nye Beviser for,

hvor uheldig og farligt det var at skulle drøfte vort officielle Program, som fra tysk Side blev udlagt til, at vi tilstræbte Grænserevision ud fra den nationale Aggressivitet, som Programmet ikke lagde Skjul paa. De paatalte det meget beklagende overfor mig, der laa syg, medens de var dernede, og vi besluttede endnu engang at henvende os til Lembcke om en Ændring, idet vi formulerede et nærmere udarbejdet Forslag som bestod af 8 enkelte og enkle Punkter ...

Ejnar Jørgensen tog dette Udkast til København, men resultatet af hans Drøftelse med Lembcke var, at baade han og de fleste andre af vore Medlemmer paa Sjælland blev ekskluderet af Partiet og der blev »indsat« andre, som fik et fintklingende Hvert betroet i Egne, som de overhovedet ingen Tilknytning eller Forbindelse havde med ...

Under disse Omstændigheder ønskede jeg ogsaa at trække mig tilbage, da jeg jo ogsaa var impliceret i Ejnar Jørgensens Aktion og paa den Maade havde støbt Kuglerne til den. Jeg bad derfor Lembcke om at maatte blive løst fra Partiet, hvad han lovede mig; men først skulde jeg indkalde de sønderjydske Tillidsmænd og selv møde frem paa et møde i Aabenraa, som derefter fandt sted Søndagen den 23. Juli 1933 ... Ved Middagstid hentede jeg Lembcke ved Toget og om Eftermiddagen fandt Mødet Sted i Aabenraa, og det fik et ret uroligt Forløb. Lembcke havde telegrafisk indkaldt Kaptajn Arrildskov m.fl. fra Nordjylland, idet Meningen vist havde været at indlægge Sønderjylland under ham. Efter en meget kort Indledning meddelte Lembcke, at jeg var løst fra Partiet, hvorefter jeg rejste mig kort op og forlod Salen.

Jeg var dog næppe kommet ned paa Gaden, før Jes Asmussen, Kretzing m.fl. kom løbende efter mig og bebrejdede mig, at jeg, der havde faaet dem med ind i Bevægelsen, nu lod dem i Stikken. Der kom flere til, som meddelte, at hele Salen var i et Kog, at Arrildskov i Stedet for at støtte Lembcke ogsaa havde undsagt ham o.s.v. Jeg gik med tilbage til Salen og foreslog Lembcke, at vi traf en Ordning, som vi kunde være bekendt. Resultatet blev, at han løste alle os Sønderjyder fra Partiet og at vi saa fortsatte som et selvstændigt Parti, som fik Navnet »D.N.S.A.P. – Sydjylland«. Udtrykket Sydjylland blev valgt, fordi vi skulde have agitatorisk Raaderum over hele det sydlige Jylland og fordi vi ogsaa overfor Tyskerne gerne vilde tilkendegive, at der og stod en del af det øvrige Land bag os. – Paa samme maade kunde Arrildskov saa arbejde i Nordjylland, Ejnar Jørgensen paa Sjælland, Vaaben om muligt paa Fyn og Lembcke i København.

Paa den Maade undgik vi de latterlige og ofte meget usmagelige Diskussioner om, hvem der skulde være »Fører« i Danmark. Der var allerede paa daværende Tidspunkt ikke opstaaet saa faa »Fører«. Den mest iøjnefaldende Mangel hos dem alle var, at de intet, eller i bedste Fald, kun havde et meget lille Følge ...

Inden vi skiltes den 23. Juli 1933, spurgte jeg endnu Lembcke, om han vilde overtage »National-Socialisten« og muligvis flytte den til København, eller vi kunde beholde den i Sønderjylland. Han indvilgede i det sidste, skønt han en Uge senere syntes at have fortrudt denne Afgørelse, der dog var truffet i Vidners overværelse i bedste gensidige Forstaaelse og Fordragelighed.

Vor Tilværelse som D.N.S.A.P.-Sydjylland varede dog kun ganske kort, idet det saakaldte nordjydske Distrikt straks ønskede at slutte sig sammen med os, saa vi blev til »D.N.S.A.P.-Jylland«. En uge senere den 30. Juli meddelte, Ejnar Jørgensen, uden at vi overhovedet havde drøftet Sagen, at de fra Sjælland ogsaa var gaaet ind under os, saa vi nu faktisk var sluttet sammen igen alle sammen med Undtagelse af København, hvor vi nægtede at optage Medlemmer fra. Det kneb med at finde en passende Betegnelse, da vi jo ikke kunde kalde Partiet »D.N.S.A.P.-uden København« Vi brød derfor resolut Staven over dette Spørgsmaal og tiltog os navnet »D.N.S.A.P.«

NOTER

1. Venstrepartierne naturligvis heller ikke. Se Kurt Jacobsen: *Moskva som medspiller*, 1987, samme: *Mellem København og Moskva*, 1989 og Steen Bille Larsen: *Mod Strømmen. Den kommunistiske »højre«- og »venstre«-opposition i 30'erne Danmark*, 1986.
2. Søren Eigaard: »Frø af ugræs ...« *Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti 1930-34*, 1981, s. 75-82.
3. Først og fremmest Frits Clausens erindringer.
4. Eigaard 1981, s. 75.
5. E. Bach Pedersen: Træk fra D.N.S.A.P.'s Oprindelse og Historie, D.N.S.A.P. 4. *Landsstævne i Grenaa den 19.-20. Juni 1937*, s. 11-27, *National-Socialisten* 12. juni 1941, s. 27-27 (her omtales Lembcke hverken som stifter eller første fører for DNSAP).
6. *Statistiske Meddelelser* 4. rk. b92 hæfte 1, jfr. Henning Poulsen: *Besættelsesmagten og de danske nazister*, 1970, s. 25 og Eigaard 1981, s. 66.
7. Ejnar Vaabens erindringer, *Det var det hele værd* (upubl., privateje), s. 32 indskrænker sig til at omtale, at Lembcke faldt som følge af intriger indadtil. Vaaben hørte ikke til de indviede og forlod selv kort efter partiet.
8. *Det danske Folk. Angreb* 30. maj 1934. Der findes ikke en tidligere gengivelse af denne befaling, så der foreligger den mulighed, at den er manipuleret i lyset af begivenheder siden juli 1933.
9. Som foregående note. 1946 medgiver Frits Clausen, at Lembcke straks ændrede opfattelse med hensyn til *National-Socialisten*. Jfr. nedenfor.
10. Clausen 1946, s. 69.
11. De tilgængelige (trykte) kilder har derfor ikke kun karakter »af gensidige angrebs- og forsvarsskrifter« (Eigaard 1981, s. 80).
12. Jeg kan ikke være enig med Eigaard 1981, s. 79f. i, at DNSAP-versionen af magtskiftet ved at lægge vægt på at fremstille Frits Clausen som en mand, der kun nødtvunget og efter pres overtog førerskabet, vil give billedet af Clausen som en loyal mand, der kun for sagens skyld påtog sig det byrdefulde hverv. Frits Clausen var ikke loyal og behøvede ikke være det overfor en selvbestaltet fører, det passede sig ikke for den rigtige forer, at have haft et sådant loyalitetsforhold, men »det tvungne« og »presset« på Frits Clausen understreger i stedet karakteren af kåring af den første rigtige fører.
13. *National-Socialisten* 26. nov. 1933.
14. Om bladet og dets yderligtgående linie, se Eigaard 1981, s. 82-85.
15. Der er næppe grund til at tvivle på dette begivenhedsforløb, idet Frits Clausen nævner det offentligt i juli 1934 overfor mange af de mennesker, der havde været til stede i Aabenraa året før.
16. Malene Djursaa: *DNSAP. Danske nazister 1930-45*, 1, 1981, s. 28, Eigaard 1981, s. 84.
17. Det er ikke medtaget i det her meddelte tillæg.
18. De politiske modstandere i DKP og i Wilfred Petersens Dansk-Socialistisk Parti var ikke i tvivl om, at det var et kup Frits Clausen havde begået i juli 1933 (se *Arbejderbladet* og *Stormen*), men det siger måske mere om deres egne forudsætninger og forventninger.
19. *Det danske Folk. Angreb* 30. maj 1934.
20. Det nye 8-punkts program forelå i første version i september 1933 i pjecen *Hvad vi vil*. Hastigheden, hvormed programmet fremkom, kunne tyde på, at der havde været et udkast at arbejde ud fra, og i hvert fald er det en understregning af, at den nye ledelse ønskede straks at distancere sig fra Lembckes kopiprogram fra 1930, og at dette altså havde givet anledning til politiske modsætninger forud for magtskiftet. Hos Eigaard 1981, s. 86ff. præsenteres 8-punkts programmet alene som den nye ledelses forsøg på at markere sig og at starte på en frisk. Det var det også, men ikke kun.
21. Hvor godt Frits Clausen spillede sin rolle, lader sig ikke afgøre, men Lembcke rammer sikkert noget, når han i sin redegørelse fortæller: »Dr. Clausen selv holdt sig i baggrunden og lo ulykkeligt over, hvad der var sket«. Frits Clausen havde været

- nervøs for den rolle, han skulle spille, men havde alligevel kunnet give den replik »Hvorfor vilde du dog have det Møde indkaldt?«, der skulle få situationen til at falde tilbage på Lembcke (tillæg 1).
22. Eigard 1981, s. 80f. er nået til samme resultat.
 23. Rigsarkivet, Bovruparkivet, pk. 31, læg 3 og 4, Centralkartoteket pk. 275.
 24. Her fik han opfyldt et behov, som det konservative parti ikke havde kunnet tilfredsstille.
 25. Materialet om Ejnar Jørgensen er omfattende, men spredt og må søges i det meste af litteraturen af og om DNSAP, samt i de for partiet relevante arkivfonds. Hertil sagen mod Ejnar Jørgensen ved Københavns Byret (Landsarkivet for Sjælland).
 26. Jfr. *National-Socialisten* 12. juni 1941, s. 26 og Vello Helk: Dansk militær og humanitær indsats i Estland 1919. *Festskrift til Tage Kaarsted. Om Danmarks historie 1900-1920*, 1988, s. 118.
 27. Hertil Vaabens egne erindringer, der betoner de tyske kontakter, men også viser hans perifere placering i DNSAP.
 28. Se John T. Lauridsen: Dansk nazisme på tryk – med en DNSAP-bibliografi 1930-1945. *Fund og Forskning* 37, 1998 (kommende). Max Arildskov udgav en enkelt pjece om *Den jødiske Imperialisme*, 1933, men ellers blev det ved småartikler for både hans og Ejnar Jørgensens vedkommende.
 29. Jfr. note 7.
 30. *Stormen. Wilfred Petersens Kampblad*. Ekstranummer juli 1938. Lembcke døde i 1965.
 31. *National-Socialisten* 12. juni 1941, s. 27.
 32. Poulsen 1970, s. 258f.
 33. Jfr. Djursaa, 1, 1981, s. 60ff., 73, 81f. Til slutningen i Sønderjylland kan naturligvis ikke forklares alene med Frits Clausens person.
 34. Det gælder Ejnar Vaaben i de utrykte erindringer (s. 34). Til gengæld slog Wilfred Petersen efter den tyske besættelse med fuld kraft på forræderiet, ligesom flertallet af DNSAP's modstandere, uanset placering i det politiske spekter.
 35. Jeg skal her indskyde, at jeg er klar over, at »autoritære førepartier« ikke er et anerkendt begreb i politologien. Her tjener det alene som fællesbetegnelse, og indgår ikke i en faglig debat om begrebsudvikling.
 36. Hitler talte i sin bordsamtaler under krigen om at trække sig tilbage, når han blev gammel, men om han ville have gjort det, forbliver et spørgsmål om ren spekulation (Werner Jochmann (Hg.): *Adolf Hitler: Monologe im Führerhauptquartier 1941-44*, Hamburg 1980).
 37. John T. Lauridsen: Frits Clausen i Hitlers spejl. *Historie*. Ny rk. 24:1, 1997, s. 86-120 (her s. 107ff.).
 38. Frits Clausen benyttede formiddagen til at føre forhandlinger med Landbrugernes Sammenslutning, fortæller han selv i sin 1947-version. Dette er heller ikke et vidnesbyrd om en mand, der umiddelbart skulle være ved at trække sig tilbage, snarere om den kommende fører i gang med politiske sonderinger.